

MUĞLA EVLERİNDEKİ (MERKEZ MENTEŞE İLÇESİ) EL BİÇİMLİ KAPI TOKMAKLARI

HAND-SHAPED DOOR KNOCKERS OF MUĞLA HOUSES (CENTRAL MENTEŞE DISTRICT)

Oktay BAŞAK*

ÖZ

Ana konusunu Muğla'nın merkez ilçesi Menteşe'deki evlerin kapılarını süsleyen el şeklindeki tokmakların irdelendiği çalışmada, konunun daha iyi anlaşılması adına, Geleneksel Muğla Evleri'ne de kısaca değinilmeye çalışılmıştır. İlin demografik yapısından kaynaklı bazı evler, eklektik tarzda yapılmış olup kuzulu kapıları, kapı tokmakları, geniş saçakları, tavan işlemleri ve onlarla özdeşleşen kentin sembolü haline gelmiş bacaları ile Anadolu konut mimarisinde özgün bir yer edinmişlerdir. Büyük çoğunluğu 19.yüzyıl ve sonrasında inşa edilmiş olan bu evler, Türk ve Rum evleri olarak iki başlık altında değerlendirilmektedirler. Anadolu'nun geleneksel konut mimarisinden, özellikle dış cephe anlayışları ve avlu düzenlemeleri açısından bazı farklılıklar gösteren evler, özgün tasarımlarıyla bugün bile inşa edilen ildeki kimi evlere ilham kaynağı olmuşlardır. Tercihlerin farklılaştığı günümüz dünyasında, özellikle yatay mimarinin, dikey mimariye yerini bırakmaya başladığı gibi, geleneksel evlerin kapılarını süsleyen kapı elemanları da değişmeye başlamıştır. Bu değişim ve dönüşümden, en çok eskinin haber verme araçlarından biri olan kapı tokmakları etkilemiştir. Yerlerini, çok farklı ama bir o kadar da ruhsuz yeni araçlara bırakmalarıyla unutulmaya başlayan tokmaklar, kendilerine olan rağbetin azalmasıyla bizzat sahipleri ya da hırsızlar tarafından, ait oldukları yerlerinden sökülerek, koleksiyonerlere veya hurdacılar satıldıklarından sayıları gitgide azalmaya başlamıştır. Anadolu'daki ilk örneklerinin XIX. yüzyıl öncesine gitmediği el şeklindeki tokmakların ele alındığı bu çalışmada, söz konusu olanların çoğu, bir kadının sol eli şeklinde yapılmıştır. Yapım malzemesi seçilebilen tokmalardan ekseriyetle pirinç, bir kısmının ise tunçtan yapıldığı anlaşılmıştır. Söz konusu eserlerin, batılılaşma dönemi ile birlikte Avrupa'dan ithal edildikleri, sonrasında aşırı rağbet görmeleri üzerine, talebi karşılamak için yerel atölyelerde kalıpları alınarak çoğaltılmış oldukları düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: *Menteşe, metal sanatı, türk evi, geleneksel konut mimarisi, döküm tekniği, dövme tekniği*

* Dr. Öğretim Üyesi, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü.

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-4268-2356> ♦ E-mail: oktay@yyu.edu.tr

Çalışmaya veri sağlayarak katkıda bulunan Nurullah Olaş'a teşekkür ederim.

ABSTRACT

In the study, which is mainly about hand shaped knockers decorating doors in a central district of Muğla, Menteşe, it is tried shortly to mention the traditional houses knockers for a better understanding. Some houses have been built in an eclectic style because of the demographic structure of the province and have gained an original place in Anatolian housing architecture with their wicket doors, door knockers, wide eaves, ceiling engravings and chimneys that have become the symbol of the city identified with them. The houses, which are evaluated in two categories as Turkish and Greek houses by researchers, differ from the traditional residential architecture of Anatolia especially in terms of exterior and courtyard arrangements. These houses with their unique designs, have been inspiring even some houses having been built today, mostly were built in the 19th century and beyond.

In today's world, where preferences differ, especially horizontal architecture has started to give its place to vertical architecture, and likewise the door elements that decorate the doors of traditional houses have begun to change. Door knockers, one of the communication tools of the past, were affected highly by this change and transformation. The knockers, which have begun to be forgotten since they left their places to a very different but soulless communication means, are being reduced day by day by the owners themselves, or because they are removed from their places where they belong sold to collectors or scrap dealers by thieves.

In the study, which aims to draw attention priviously to the wicket doors with special designs, and hand shaped door knockers generally found in the courtyards or the street doors of houses 30 of them have been taken in the search field. These knockers have been grouped under five types by classifying according to hand shape, fabric structure on the wrist and the jewelry used. In the study, in which one sample from each group has been discussed in detail, it has been tried to give similar typology samples of door knockers from different regions of Turkey, primarily from the districts of Muğla in order to draw attention to their spreads.

In the study it is dealt with hand-shaped knockers of which first samples in Anatolia don't dateback before XIX century and most of those in question were made in the form of a woman's left hand. It was understood that the knockers, of which construction material could be chosen, were mostly made of brass while some of them were made of bronze. It is thought that the works in question were imported from Europe with the westernization period, and after they became extremely popular, they were reproduced by taking molds in local workshops to meet the demand.

Keywords: *Menteşe, metal art, Turkish house, traditional residential architecture, casting technique, forging technique*

Giriş

Anadolu'nun geleneksel konut mimarisinin iyi korunduğu şehirlerden biri olan Muğla evlerinin genel özellikleri ile merkez ilçe konumundaki Menteşe'de bulunan el şeklindeki tokmaklar, tiplere ayrılarak değerlendirilmelerde bulunulmuştur.

Turistik açıdan Türkiye'nin önde gelen beldelerinden olan Muğla'nın, özellikle kuzulu olarak adlandırılan çift kanatlı kapılarıyla, çoğunluğu eski olan bazı evlerinin kapılarını süsleyen el şeklindeki tokmaklar hakkında bugüne değin yeterli araştırmalar ve değerlendirmeler yapılabilmemiş değildir. Söz konusu tokmaklara dikkat çekmek adına ilin tanıtımına katkı sağlayan yayın ve programlarda zaman zaman yer verilmiş olmasının karşın, ilgili yayınlarda tokmalardan sadece bazılarının görsellerine yer verilerek işlevlerine, yer aldıkları kapıdaki konumlarına ve boyutlarına göre vermiş oldukları düşünülen mesajların ne olduğu yönünde folklorik birtakım değerlendirmeler yapılmıştır.¹ Ancak konu hakkında yapılan yayınlarda, Anadolu'nun birçok yerinde olduğu gibi zamana ve değişime yenik düşerek unutulmaya başlanmış olan ve her geçen gün kaybolmaya yüz tutan el şeklindeki bu tokmakların bugünkü durumlarına, tiplerine, nerede ve kaç tane olduklarına dair ayrıntılı bir değerlendirme ise yapılmamıştır. El şeklindeki tokmakların tespit ve belgelenmesine yönelik yapılan bu çalışmada incelenen tokmaklar, belli bir disiplin içerisinde tanıtılmaya çalışılmıştır.

Anadolu'nun güneybatısında Karia ve Likya uygarlıklarının hüküm sürdüğü Asar (Hisar) Dağı eteklerinde kurulmuş olan Muğla'nın, büyükşehir statüsüne kavuşmasıyla ilin merkez ilçesi olan Menteşe, ismini Menteşeoğulları Beyliği zamanında Anadolu Selçuklu Devleti *Emir-ül Sevahil* (donanmadan sorumlu en yüksek rütbeli kişi / donanma komutanı) olan Menteşe Bey'den almıştır. XIV. yüzyılın başlarına doğru kuruluşunu tamamlayan beylik, Muğla, Peçin, Milas ve Balat'tan Ege sahillerine kadar geniş bir coğrafyaya hâkim olmuşlardır. Menteşeoğulları Beyliği, II. Murad'ın 827'de (1424) Menteşe topraklarını ele geçirmesiyle son bulmuştur.²

Bahçeli, avlulu müstakil evlerin, yerini apartman, site ve gökdelenlere bıraktığı günümüz dünyasında, bir zamanlar evde olanlardan önce, gelen misafiri ya da hane halkını ilk karşılayan tokmak ya da halkalar olmuştur. Çoğunlukla avlu veya evlerin giriş kapılarında kendilerine yer verilen haber verme araçlarından biri olan tokmaklar, teknolojinin gelişmesine paralel olarak yerini önce pil ve elektrikle çalışan zillere, günümüzde ise gitgide yaygınlaşan sesli ya da görüntülü zil sistemleri, parmak izi, yüz tanımalı ve kartlı geçiş kontrol sistemlerine bırakmalarıyla unutulmaya başlanmıştır. Ait olduğu dönemin kültür izlerini taşıyan tokmaklar, zaman içerisinde kendilerine olan rağbetin azalmasıyla kaderlerine terk edilerek hırsızlar ya da bizzat sahipleri tarafından yerlerinden sökülerek hurdacılara, kimi zaman ise koleksiyonerlere satılmalarıyla birer birer ortadan kaybolmaya yüz tutmuşlardır.

1 *Muğla Belediyesi, Muğla Tarih ve Kültür Kenti*, (basım yılı belirtilmemiş), 74-77

2 Merçil, 2004, 153.

Geleneksel Muğla Evleri'nin Genel Mimari Özellikleri

Geçmişî Karyalılar'a değin uzanan Muğla'nın³ bugünkü geleneksel konut mimarisinin oluşumu ise daha geç, ancak 18. yüzyılda başlar. Bu yüzyıl ve sonrasında yapılmış olan kimi yapılarda eklektik bazı özellikler dikkat çeker. Günümüze ulaşan geleneksel Muğla evlerinin ortalama 150 yıllık olduğu, çoğunluğunun 19. yüzyıldan itibaren Rum ustalar tarafından yapıldığı, yan ve arka duvarlarının taş, ön cephe ve iç kısımlarının ise ahşaptan evlerin, başta İtalya olmak üzere Avrupa'dan gelen neo-klasik akımların etkisinde şekillendirildikleri belirtilmektedir.⁴

“Daha çok Hisar Dağı eteklerine doğru yoğunlaşan eski Muğla Evleri; tasarımları, ahşap işçilikleri, tavan işlemleri ve şehrin sembolü haline gelmiş bacaları ile geleneksel Anadolu ev mimarisinde özgün bir model oluşturmuşlardır. *Hayat* olarak adlandırılan açık ön sofalar, *kuzulu kapı* olarak adlandırılan avlu girişleri, ocaklar, bacalar, uzun ve geniş saçaklar, tavan süslemeleri, ahşap süslemeli verandalar, duvarlara gömülmüş dolap biçimli banyolar, Muğla evlerinin tipik özellikleri arasında yer alırlar. Genel özelliklerinin başında, birçok Türk evinde olduğu gibi, aile mahremiyeti anlayışının bir yansıması olarak dışa kapalı yapılmışlardır. Özellikle zemin katlarında sokağa penceresi açılan ev sayısı çok az olup avluya bakan pencerelerin çokluğu ise dikkat çekmektedir”⁵ (Fot.1).

Fotoğraf 1: Geleneksel Muğla evlerinden örnekler

İki katlı olan evlerin alt katları, depo olarak değerlendirilmiştir. İlin sıcak ikliminden dolayı, yılın büyük bir bölümü avlularda yaşam sürdürüldüğü için, evin kapalı mekânları ve açık ön sofalarıyla kullanım bütünlüğü içinde yapılmıştır. Birçok evde, evin

3 Muğla Kültür ve Turizm Bakanlığı 2020. ; Gökmen,2012,76 vd.

4 Mimdaporg, 2020.

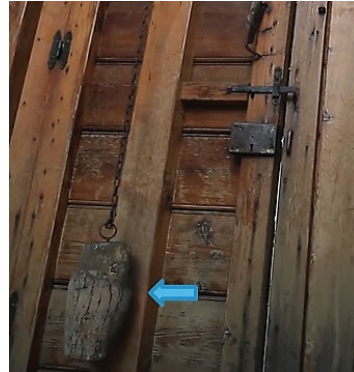
5 Muğla Evleri hakkında ayrıntılı bilgi için bk. *Muğla Tarih ve Kültür Kenti*, basım yılı yok 66-73.

uygun bir duvarına ya da bağımsız olarak yapılmış değişik eklentilere yer verilmiştir. Zemin, genelde bölgede bol miktarda çıkartılan kayrak taşı ile kaplı geniş avlulu bu mekânların birçoğunda havuz bulunmakta olup, küçük bir bahçe şeklinde düzenlenmiştir.

Şehrin sivil mimari örneklerinden tarihî evlerin çoğuna giriş, sokağa açılan iki kanatlı kuzulu olarak adlandırılan kapılarla sağlanmaktadır. (Fot.2,3). Muğla'nın eski evlerinin karakteristik özellikleri arasında bulunan bu kapılar, çift kanatlı kapının genellikle girişe göre sağ tarafındaki kanadı üzerinde yer alır.⁶ Ortalama boya sahip yetişkin bir insanın içinden eğilerek geçebileceği ölçülerde ikinci bir kapı şeklinde olan kuzulu kapılar, çoğunlukla hane halkının mahremiyeti ve saygıyı gözetmek adına standart kapılardan daha küçük, genellikle 60- 70 cm genişliğinde, 140-150 yüksekliğinde, tabandan 20 cm yukarıda yapılmışlardır⁷ (Fot. 4a,b). Yuvarlak kemerli ya da lentolu olan bu kapıların üzeri, düz ya da semerdam şeklinde olup üzeri kiremitle kaplanmıştır.

Fotoğraf 2: Sokağa açılan kuzulu kapılardan örnekler (Muğla, Bld. 79) **Fotoğraf 3:** Kuzulu kapılardan biri

Fotoğraf 4 / a, b: Kuzulu kapı ve arkasındaki inek çanı tipindeki çan.

6 Ana giriş kapısına göre daha küçük oldukları için bu isimle anılan kapılar, genellikle kanatlardan birinin, bazen de her iki kanadı üzerinde yer alabiliyor.

7 Madan, 2008,70.

Evlerin çoğu taş veya ahşaptan yapılmıştır. Taşıyıcı duvarlar, avlu duvarları, özellikle zemin katlar kireç harcı, kırma-moloz taş duvarlarla inşa edilmiştir. Çatı örtüsü olarak ağırlıklı olarak alaturka kiremit kullanılmıştır. Çatı haricinde, evi sokaktan ayıran bahçe duvarların üstleri ve ocak çıkıntılarının baca halinde daraldığı girintilerin üstleri ile bacaların üzeri yağmurdan korumak için kiremitle kaplanmıştır (Fot.5a).

Kendilerine özgü planları, cephe ve avlu düzenlemeleri ile dikkatleri üzerine çeken Muğla evlerinin hiç kuşkusuz en karakteristik özelliklerinden biri de şehrin sembollerinden biri haline gelmiş olan ilginç bacalarıdır. Yan tarafları açık olarak yapılan bu bacaların üzeri, yağıştan az etkilenmeleri için dört yönden çıkıntı oluşturacak şekilde konumlandırılan kiremitlerle kapatılmıştır (Fot.5b).

Fotoğraf 5 / a, b. (Muğla Bld. 69)

Kapı Tokmakları:

Kapı tokmakları, dışarıdan gelenlerin hane halkını haberdar etmek ve kapıyı çekme amacıyla kullanılmalarının yanı sıra, kapıların süsleme kompozisyonlarının tamamlanmasına da katkı sağlayan aksamlar arasında yer alırlar. Gerek yurt dışında, gerekse yurt içinde geleneksel konut mimaride kapı tokmakları, kullanılan yapının kimliğine bağlı olarak farklı özellikler sergileyebilmektedir. Bu çeşitlilik bölgelere, şehirlere ve inançlara göre değişebilmektedir. Köçek adı verilen bağlantı halkası ile kapıya takılan, işlevselliğinin haricinde üzerinde yer aldığı kapılara değer katan süsleyici bir aksam olan tokmakların, sivil yapılarda kullanımı, diğer yapı gruplarına nazaran daha yaygındır (Çiz.1-2). Ana işlevi ses çıkartmak olan tokmaklar, kapıların en dikkat çekici elemanlarından biri olmalarının haricinde, yapıldıkları dönemin sanatı ve anlayışını

yansıtmaları açısından da ayrı bir önem arz ederler. Birer süs unsuru olmalarının dışında, ev sahibinin inancını, ekonomik durumunu, büyüdüğü coğrafya hakkında da bilgi sahibi olmada bazen yardımcı olurlar.⁸

Tokmak Bölümleri

En yaygın kapı tokmaklarından olan el şeklindeki tokmakların özellikle Osmanlı Dönemi'nde birer haber verme aracı olmalarının yanı sıra farklı bir kimliğe büründükleri de düşünülmektedir. Üzerinde iki tokmağı olan kapılardaki tokmakların çıkardıkları seslere göre farklı mesajların verildiği; bunlardan büyük olan ana tokmaktan ses geliyorsa gelen misafirin erkek, ses daha küçük tokmaktan geliyorsa gelen misafirin kadın olduğuna dair inanışlar vardır.⁹

Kalıbı alınıp çoğaltılmış döküm kalıplarıyla yapılan el şeklindeki tokmaklar, sayı ve tip bakımından fazla olmasına karşın, maharetli ellerde şekil bulmuş olan daha çok zaman ve emek harcayarak yapılmış dövme tekniğiyle şekillendirilmiş tokmalara ise daha az rastlanılmaktadır. Bu durum, dövme tekniğinin el şeklindeki bir tokmağın yapılmasına uygun ve kolay uygulanabilir olmamasıyla açıklanabilir.

Yerleşik yaşamın en erken başladığı coğrafyalardan biri olan Anadolu coğrafyasında, Neolitik, Kalkolitik, Tunç ve Demir çağlarına ait temel seviyesinde çok sayıda konut ortaya çıkarılmış olmasına ve bu dönemlere ait birçok kapı aksamına ulaşılmasına karşın, kapı tokmaklarının varlığına işaret eden herhangi bir bulguya şu ana kadar rastlanılmamıştır. Ancak Anadolu'nun kadim kültürüyle yoğrulmuş ve bu kültüre önemli katkılar sağlamış olan Grek sanatından beslenmiş olan Roma ve onun devamı olan Bizans ve sonraki uygarlıklara ait çok sayıda kapı tokmağının ise varlığı bilinmektedir. İslami döneme ilişkin Anadolu'daki erken kapı tokmaklarına daha çok yazma eserlerdeki minyatürlerde rastlanılmaktadır.¹⁰

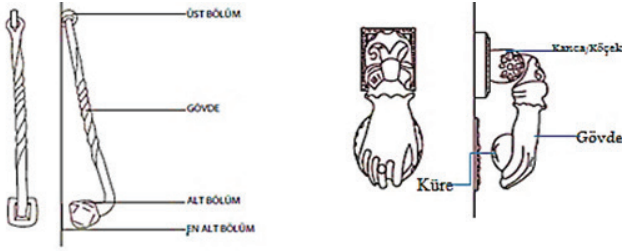
Birbirinden farklı ve ilginç örneklerin olduğu kapı tokmakları arasında en dikkat çekenlerin başında, genellikle bir kadın elinin bilekten itibaren görünecek şekilde tasarlanmış olanlar gelmektedir. Diğer tokmalardan, vurulduğunda sesin tok bir şekilde çıkmasını sağlamak için avuç içerisine yerleştirilen bir nar¹¹ (Fot.6) ya da bir top ile ayrılan bu tokmak çeşidi (Fot.7), Anadolu'nun birçok beldesinde olduğu gibi, Menteşe'de de en yaygın olan grubu oluşturur. Neredeyse tamamının döküm olduğu el şeklindeki tokmalarda çok farklı kalıp ve ölçüler ile özellikle tiplerin belirlenmesinde ayırt edici bir özellik

8 Yoksul, 2019.

9 El şeklindeki kapı tokmaklarına yüklenen anlamlar hakkında bk. Yoksul, 2019.; Bülbül, 2020.

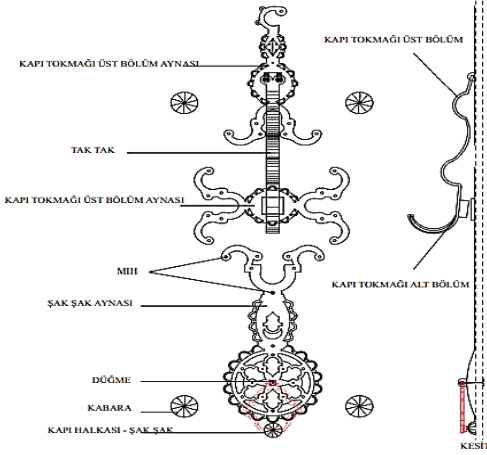
10 Anadolu'daki İslami dönem kapı tokmakları için bk. Erginsoy, 1978, 327-330, 345; H. Çal ve Ö. Çal, .2008: 8, 9.; Acun,1993: 1-19).; Cizre'nin Ejderleri,2020, (Fot. 9a). Kurtbil, 2020, (Tekeli, 1999, 282, Resim VIII).; Tarlakazan ve Tıngır 2018,118)

11 Nar içindeki sayısız taneleriyle bolluk ve bereketi simgelediği dolayısıyla eve gelecek olan kişilerin de bereketiyle geleceklerine inanıldığı düşünülmektedir. (Çalış, 2020, 48).

Çizim 1.

(Göktaş, 2010, 348,
353'ten 'tan işlenerek)

Çizim 2.

(Sarp, 2016, 76)

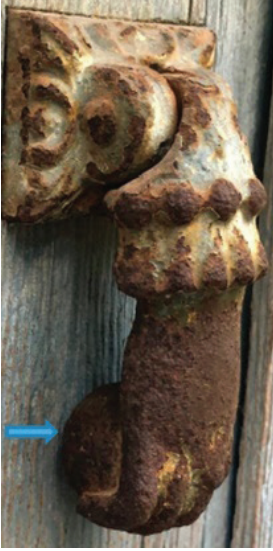
olan bezemelerde farklılıklar bulunmaktadır. Zengin bir çeşitlilik arz eden el şeklindeki tokmaklar; ekseriyetle bilek kısmında kumaştan bir giysi kolunun ucu görünür şekilde ve elbisenin kol ağzının üzerinde ise bir bileziğe yer verilmiş olarak tasarlanmışlardır. Başparmağın genellikle ayrı olduğu el şeklindeki tokmalarda diğer parmaklar, kalıba bağlı olarak bitişik ya da ayrı olabilmektedir. Çoğunlukla sol el şeklinde olmakla beraber, bazen sağ el, kimilerinde ise hangi elin olduğu tam seçilmeyen örnekler de rastlamak mümkündür. Genellikle serçe parmağının yanındaki parmakta (yüzük parmağı) bazen de orta parmakta bir yüzük yer alır (Fot.8ab). Türkiye’de 40’tan fazla türünün olduğu sanılan tokmakların çoğu bronz, pirinç az bir bölümü ise demirden yapılmıştır. Tunç ve pirinçten olanların büyük bir bölümü döküm tekniği ile demir olanlar ise çoğunlukla dövülerek basit bir şekilde şekillendirilmiştir (bk. Tip 5). Bronz ve pirinçten olanların ithal oldukları veya kalıpları alınarak Türkiye’de yerel atölyelerde çoğaltılmış oldukları düşünülmektedir. El şeklindeki tokmalardaki süslemeler, kalıpla kabartma ya da kazıma tekniği ile yapılmıştır.¹² Anadolu’da el biçiminde olan tokmakların, en erken ne zaman kullanıldığına dair net veriler olmamakla beraber, Tarsus’taki 1813 tarihli bir evdeki örnek,¹³ dikkate alındığında bu tür tokmakların en geç 19.yüzyılın başından beri kullanılmış oldukları söylenilebilir.

12 Çal, 1999a, 278.

13 Çal, 2004, 217.

Fotoğraf 6: Avuç içinde narın olduğu tokmak örneği (Ekinci, 2019, 160)

Fotoğraf 7.

Fotoğraf 8 a / b: Sağ ve sol el şeklindeki tokmalardan örnekler (Olaş,2019,199, 211)

Bulgular: Muğla'nın kentsel sit alanı içinde olan ve çoğunluğu Rumlar tarafından yapıldığı belirtilen yaklaşık 150 yıl öncesine ait 4 bine yakın eve ait binlerce tokmaktan,¹⁴ günümüze çok az bir kısmı ulaşılabilmiştir. Muğla merkezde yapılan saha çalışmalarında; 30'u el, 3'ü kadın yüzü, 1'i C, 7'si U, 3'ü prizmatik yüzeyli, 3 adet ise bitkisel formlu olmak üzere 47 tanesine ulaşılabilmiştir. Bu çalışmada merkez ilçe konumundaki Menteşe'de bulunan el şeklindeki 30 adet tokmak, beş ayrı tipe ayırarak değerlendirilmeye çalışılmıştır.¹⁵

El şeklindeki tokmaklar, Anadolu'nun genelinde olduğu gibi burada da en yaygın ve dikkat çeken grubu oluşturur. Söz konusu tokmaklar, bir bayan elinin bilekten itibaren görünecek şekilde tasarlanmışlardır.¹⁶ Tespit edilmiş 30 tokmaktan stilize edilmiş bir örnek dışında, bu konuda yapılan yayınlardaki tipolojilere bağlı kalınarak, bilek kısmının düzenlenişine göre bir gruplandırma yapılmıştır.¹⁷

1-Tek Kaşlı Enli Bilezikli Tip: Bu tipte dört tokmağın tespit edildiği tokmakların genel özellikleri iki kanatlı ahşap kapıların sağ yön kanadında yer almaları ve tamamın sol el şeklinde ve aynı kalıptan yapılmış olmalarıdır (Fot.9, 10, 11, 12). İşçilikten dolayı parmakların işleyişinde bazı farklılıkların gözlemlendiği tokmaklar, bronzdan döküm tekniği ile yapılmış olup kapıya bilek kısmından menteşe ile tespit edilmişlerdir. Ortalama 14,5 x 6cm ölçüleriyle diğer tokmalardan daha büyüktürler. Bilek kısmındaki tek kaşlı kalın bir bilezik, bileği örten kalın kumaştan elbisenin kol ağzını sıkarak pileler oluşturmuştur. Başparmağın ayrı olduğu tokmakların orta parmağında, elin büyüklüğüyle orantılı enli klasik alyans türü bir yüzüğe yer verilmiştir. Zaman içerisinde yüzeyleri patinayla kaplanmış olan tokmaklar bu sayede sağlam olarak günümüze ulaşabilmişlerdir.

Benzer özellikler taşıyan tokmakları, Ayvalık (Fot.13), Kırklareli (Fot.14),Kastamonu (Fot.15), Tokat (Fot.16) ve Mardin gibi farklı şehirlerde de görmek mümkün (Fot.17, Çiz.4). Tüm örnekler sol el şeklinde ve orta parmaklarında alyans şeklinde birer yüzükle verilmişlerdir. Tokmakların göze çarpan en belirgin ortak özelliklerinden biri ise bileği örten elbisenin pileli kol ağzı ve elbise üzerindeki tek kaşlı enli bileziklerdir. Söz konusu örnekler, genel hatlarıyla benzer özellikler paylaşmalarına karşın, özellikle parmakların işleyişinde işçilikten kaynaklı bazı farklılıklar dikkat çekmektedir (bk.Fot.9,10, 13, 14).

14 Mimdap, 2020.

15 Tokmak tipleri hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Çal, 1999a, 2001, 2004.; Çal ve Ataoğuz Çal, 2008.; Ataoğuz Çal,2008.

16 Çal,2001, 174.

17 El şeklindeki kapı tokmakların tipolojisi ile ilgili ayrıntılı bilgi için bk. H. Çal, 2001, 174,175.; Ö. Çal, 2008,227-230.

Fotoğraf 9

Fotoğraf 10

Fotoğraf 11

Fotoğraf 12

[Fotoğraf 9: Emir Beyazıt Mahallesi Cami Sokak No:34. Fotoğraf 10: Orta Mahalle Bahçe Sokak No.53. Fotoğraf 11: Müştak Bey Mah. Mustafa Muğlalı Cad.No:37. Fotoğraf 12: Emir Beyazıt Mah. Havana Sok. No:4]

Fotoğraf 13

Fotoğraf 14

Fotoğraf 15

[Fotoğraf 13: Ayvalık (Atağuz Çal,2008,228). Fotoğraf 14: Kırklareli (H.Çal ve Ö.Çal.2008,80). Fotoğraf 15: Kastamonu (Atağuz Çal, 2004, 500)]

Fotoğraf 16: Tokat (Özgen, 2018, 102)

Fotoğraf 17

Çizim 4: Mardin (Ekinci, 2019,32)

2- Dört Taç Yapraklı Çiçekli Bilezikli Tip: İncelenen 30 örnekten 18 tanesi bu tip altında değerlendirilmiştir. Ortalama 9x4,5 cm ölçüleriyle el şeklindeki diğer tipler arasında daha küçük ve farklı kalıplar kullanılmalarıyla dikkat çekerler. Tamamı döküm olan bu tipteki tokmalarda bilek kısmının tepesi, akant yaprağı şeklinde sonlanmakta ve tamamı sol el şeklinde yapılmıştır. Üç örnek dışında (Fot.18, 20, 21) diğerlerin serçe parmağının yanındaki parmakta oval kaşlı ya da tek taş şeklinde birer yüzük bulunmaktadır. Alt ve üst aynaların çoğu papatyaya benzer çiçek şeklindedir.

El ile bilek arasında sınır oluşturan pileli elbisenin kol ağızları, düz olup yukarıda birer akant (kenger) yaprağıyla sonlandırılmıştır. Bileği örten elbisenin üzerindeki dört taç yapraklı tek kaşlı bilezik, bu tipin en karakteristik özelliği olarak öne çıkar. Parmakların ince ve hafif içe bükümlü yapıları, tokmaların birer kadın eli olduğuna işaret eder. Başparmaklarının ayrı, diğer parmakların birbirine bitişik olduğu, avuçlarında birer topun yer aldığı tokmalardan 8'i hariç (Fot.22a,22b, 23, 25, 28, 30, 31, 32), diğerleri kapıyla beraber birçok kez boyandıklarından yüzeylerinde kalın bir boya tabakası oluşmuştur. İlk dört örnek dışında (Fot.18, 19, 20, 21), diğer örneklerin genel hatlarıyla benzer özellikler paylaştıkları, bazılarının ise özellikle parmakların işleyişinde bazı farklılıklar olduğu görülmektedir. Bilek kısmındaki düzenlemeye göre 18 örneğin ele alındığı grupta, altı farklı kalıp kullanılmıştır.

Fotoğraf 18

Fotoğraf 19

Fotoğraf 20

Fotoğraf 21

[Fotoğraf 18: Emir Beyazıt Mahallesi Kurbanlar Sokak No:14. Fotoğraf 19: Karşıyaka Mah. Bayır Sok.No:5. Fotoğraf 20: Emir Beyazıt Mah.Hekimbaşı Sok.No:11. Fotoğraf 21: Keramettin Mah. Baskı Sok.No:22]

Fotoğraf 22a

Fotoğraf 22 b

Fotoğraf 23

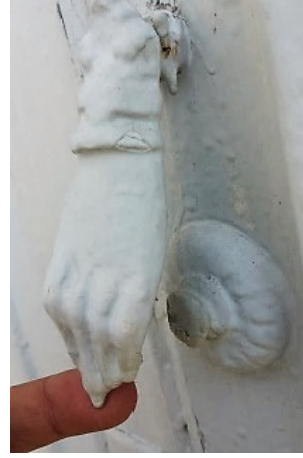
[Fotoğraf 22 a,b: Müştak Bey Mahallesi Mustafa Muğlalı Cad.No:14. Fotoğraf 23: Emir Beyazıt Mahallesi Üçler Sok.No:8]

Fotoğraf:24

Fotoğraf: 25

Fotoğraf: 26

[Fotoğraf 24: Pirinçler Sok.No:4. Fotoğraf 25: Emir Müştak Bey Mah. Eski Posta Sok.No:34. Fotoğraf 26: Dibek Taşı Sok. No:19]

Fotoğraf:27

Fotoğraf: 28

Fotoğraf: 29

[Fotoğraf 27: Orta Mah. Saburhane Sok.No:4. Fotoğraf 28:Hacı Şerif Ağa Sok.No:2. Fotoğraf 29: Keramet'in Mah. Baskı Sok.No22]

Fotoğraf:30

Fotoğraf:31

Fotoğraf: 32

[Fotoğraf 30:Karşıyaka Mah.Celali Sok.No:5. Fotoğraf 31: Cami Tepe Mah. Yusuf Efendi Sok. No:22. Fotoğraf 32: Karşıyaka Mah. Kayabaşı Sok. No: 22]

Fotoğraf:33

Fotoğraf: 34

Fotoğraf 35

[Fotoğraf 33: Şemsi Ana Sok.No:20 . Fotoğraf 34: Emir Beyazıt Mah. Mustafa Muğlalı Caddesi No:61. Fotoğraf 35: Emir Beyazıt Mah. Mustafa Muğlalı Caddesi No:66]

Döküm tekniği ile şekillendirilen tokmalardan boyasız olan eserler daha sağlam ve orijinalliklerini muhafaza ettiklerinden, tüm detayları belli olurken, kapıyla beraber birçok kez boyanmış olanlarda ise kimi detayların seçilemediği, bazılarında ise yer yer tahribatlar oluştuğu göze çarpmaktadır (Fot.27,29,35).

Menteşe'nin yanı sıra, Türkiye'de başta Isparta olmak üzere (bk. Alav, 2014: 17, 37, 39, 48, 50) örneğine en fazla rastlanılan el şeklindeki bu tokmak tipine; Muğla Milas, (Fot.36 a, b, c), Tosya'da (Fot.37), Isparta (Fot.38, Çiz.5), Ayvalık (Fot.39), Beypazarı (Fot.40), Mardin (Fot.41), Tokat (Fot.42a,b) gibi Türkiye'nin hemen her bölgesinde rastlamak mümkündür.

Fotoğraf :36a

Fotoğraf :36b

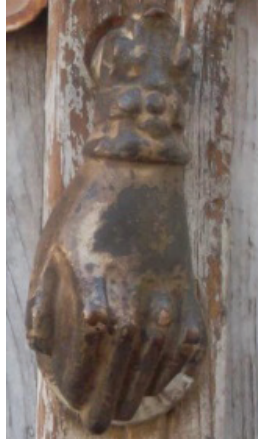

Fotoğraf :36c

[Fotoğraf 36a, b, c: Milas'tan Dört Taç Yapraklı Çiçekli Bilezikli Tipte el şeklindeki tokmaklar (Olaş, 2019:194,196,197).]

Fotoğraf 37

Fotoğraf: 38

Çizim: 5

[Fotoğraf 37: Tosya (Kaya, 2010:368). Fotoğraf 38, Çizim 5: Isparta (Alav, 2014, 37)]

Fotoğraf: 39

Fotoğraf: 40

Fotoğraf: 41

[Fotoğraf 39: Ayvalık (Ataoguz Çal, 2008:229), Fotoğraf 40: Beypazarı (Çal, 2004:362). Fotoğraf 41: Mardin (Ekinci, 2019:40)]

Fotoğraf: 42a

Fotoğraf:42b

Fotoğraf 42a,b: Tokat (Özgen, 2018:102)

Örneklerde de görüldüğü üzere, bu gruptaki örneklerin tamamı sol el şeklinde, başparmak ayrı, diğer parmaklar bitişik ve parmaklar hafif bükümlü bir şekilde yapılmıştır. Birkaç örnek dışında çoğu boyalı olan tokmakların büyük bir bölümü, pirinçten yapılmıştır. Usta ismi ya da yapım tarihleri ile ilgili herhangi bir veri bulunmayan tokmakların ait oldukları yapıların tarihleri ve benzer örnekler dikkate alındığında büyük çoğunluğunun 18. yüzyılın ikinci yarısı ile 19. yüzyıla ait oldukları tahmin edilmektedir.

3- Baklava Biçimli Madalyonlu Bilezikli Tip: Değerlendirilmeye alınan 30 tokmaktan 5 tanesi, baklava biçimli madalyonlu bilezik olarak tanımlanan¹⁸ tip içerisinde değerlendirilmiştir. En küçüğü 7x2 (Fot. 45) en büyüğü 9,5x 4,5 (Fot. 44) ölçülerinde olan tokmalardan iki tanesi sağ el (Fot.46,47), üç tanesi ise sol şeklinde yapılmıştır (Fot.43, 44, 45). Sağ el şeklinde olanların kalıpları benzer olmasına karşın, sol el şeklinde olanlarda ise üç farklı kalıp kullanılmıştır. Bilekte düz bir şekilde sonlanan elbisenin üzerinde abartılı olmayan enli düz bir bileziğin olduğu tokmaklar, döküm tekniği ile şekillendirilmiştir. Boyalı olanlarda detaylar tam belli olmaz iken, boyasız olanlarda malzemesiyle beraber her detay fark edilebilmektedir.(Fot.43-44)¹⁹

Cami Tepe Mahallesi Şahide Sokak No: 6'da bulunan tokmağın aynalığı ve kabarası diğerlerinden farklı olarak kareye yakın dikdörtgen birer plaka şeklinde yapılmıştır (Fot.47). Bileğe kadar inen elbiseler üst kısımda dilimli bir şekilde, kol ağızları ise düz olarak sonlanmaktadır. Farklı kalıpların kullanıldığı tokmalardan sadece iki örnekte serçe parmağının yanındaki parmaklar yüzüklü olarak tasvir edilmiştir. (Fot.44,45). Hafif içe doğru bükümlü parmaklar, avuçtaki topu tutar şekilde yapılmıştır.

İkinci tipteki örneklerle kıyasla fazla yaygın olmayan bu tipteki tokmaklarla el yapılarındaki bazı farklılıklar dışında, bilek düzenlemesi açısından yakın özellikler paylaşan beş örneğe Milas'ta rastlanılmıştır. (Fot.48a,b,c,d,e). Ender görülen sağ el şeklindeki tokmaklarla (Fot.46,47) sol el şeklinde yapılmış olmalarına rağmen bilek düzenlemesi açısından ortak özellikler sergileyen örneklerle Hatay (Fot.49) ve Ayvalık'ta rastlanılmıştır.²⁰ Sol el şeklinde yapılmış olanlarla bilek düzenlemeleri başta olmak üzere çok yakın özellikler sergileyen örneklerle ise Isparta (Fot.50), Mardin (Fot.51) ve Ali Bey Adası'nda karşılaşılmıştır (Fot.52,a,b,c).

18 Çal, 2001, 174, Fot.10.

19 Türkiye'de en sevilen tipler arasında gösterilen el şeklindeki tokmakların, çoğunlukla bronzdan, bir kısmının ise demirden yapıldıkları belirtilmektedir. bk. Çal, 2001, 174.

20 Efe, 2019, 86, 121,154.

Fotoğraf: 43

Fotoğraf: 44

Fotoğraf: 45

[Fotoğraf 43: Menteşe İlçesi Kara Ahmet Mah. Bardakçı Sokak No: 21. Fotoğraf 44:Konakaltı Sokak No:20/A . Fotoğraf 45: Şemsiaba Sokak No:24]

Fotoğraf:46

Fotoğraf: 47

[Fotoğraf 46: Menteşe İlçesi Emir Beyazıt Mah. Hekimbaşı Sokak No:7 . Fotoğraf 47: Cami Tepe Mahallesi Şahide Sokak No: 6]

Fotoğraf: 48 / a, b, c, d: Milas. (Olaş, 2019, 187-190.)

Fotoğraf: 48e

Fotoğraf: 49

Fotoğraf: 50

Fotoğraf: 51

[Fotoğraf 48e:Milas (Olaş, 2019,190). Fotoğraf 49: Hatay (Çal, 2001,346) Fotoğraf 50: Isparta (Alav,2014,109). Fotoğraf 51: Mardin (Ekinci,2019,28)]

Fotoğraf: 52a

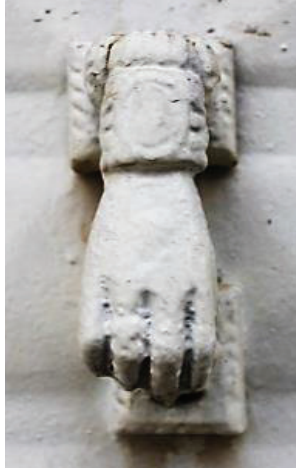
Fotoğraf: 52b

Fotoğraf: 52c

[Fotoğraf 52a,b; Ayvalık (Efe,2019, 154-155) Fotoğraf 52 c: Ayvalık (Ataoğuz Çal,2008,238)]

4-Oval Madalyonlu Bilezikli Tip: Emir Beyazıt Mahallesi Üçler Sokak No:40/A ile aynı mahallede Kurbanlar Sokak No:22 yer alan iki tokmak bu tiptedir. En çok görülen tiplerden biri olan bu tokmaklardan Menteşede sadece iki örneğine rastlanılmış olup sağ el şeklinde yapılmışlardır (Fot.53,54). 10x3,5 ve 10x4 cm ölçülerinde olan tokmaklar, benzer örnekleri gibi döküm tekniği ile şekillendirilmişlerdir. Süslemiş oldukları kapılarla beraber defalarca boyanmış olduklarından yapım malzemeleri ve ince detayları net seçilememektedir. Dökümden dörtgen aynalıklara bağlantıları menteşelerle gerçekleştirilmiştir. Serçe parmakların yanındaki parmakta (yüzük parmağında) abartılı olmayan tek taşlı birer yüzüğün bulunduğu bu tipteki tokmakların en belirleyici özelliklerinden biri, bilek kısmındaki oval madalyon şeklinde ve neredeyse tüm bileği kaplayan geniş bir bilekliğe (?) bileziğe yer verilmiş olmasıdır. Bu özellikleri ile diğer tiplerden ayrılan tokmakların bir başka özelliği ise parmaklar içe doğru tam kıvrılmış olarak yapılmadığından, farklı tipteki tokmaklardan biraz daha uzun ve ince bir görünüm sergilerler. Bileği örten elbisenin kol ağzı, kalın bilezik altında neredeyse hiç belli olmaz iken, üst kısımda düzgün kıvrımlı yapısıyla üstten sanki dilimli yarım bir kubbe görüntüsü sunar. Avuçta top olan bu gruptaki tokmakların başparmakları genellikle ayrı, diğer parmaklar ise işçiliğe göre yapışık ya da araları hafif açık olabilmektedir. Dört taç yapraklı çiçekli bilezikli tipten sonra Türkiye genelinde en fazla görülen bu tipteki tokmaklar, el şeklindeki diğer tokmalardan farklı olarak tamamı sağ el şeklinde yapılmışlardır.

Fotoğraf 53.

Fotoğraf 54.

[Fotoğraf 53: Emir Beyazıt Mahallesi Üçler Sokak No:40/A. Fotoğraf 54: Kurbanlar Sokak No:22]

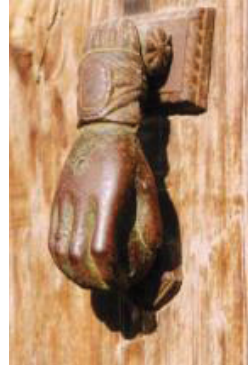
Menteşe'deki evlerin kapılarını süsleyen bu grup kapı tokmaklarıyla yakın benzerlik gösteren örneklerine; Marmaris (Fot.55), Mardin (Fot.56), Divriği (Fot.57), Beypazarı (Fot.58), Kastamonu (Fot.59), Hatay (Fot.60), Ayvalık (Fot.61), Gaziantep (Fot.62) ve Şirince (Fot. 63) evlerinde de rastlanılmıştır.

Fotograf 55: Marmaris
(Olaş, 2019, 212)

Fotograf 56: Mardin(Ekinci,
2019, 26)

Fotograf 57: Divriği
(Denktaş, 2005, 134)

Fotograf 58: Beypazarı
(Çal,2004,363)

Fotograf 59:Kastamonu
(Yeni ve Çetin,2016, 298)

Fotograf 60: Hatay
Çal,2001: 346)

Fotograf 61: Ayvalık (Çal, 2008, 228)

Fotograf 62: Şirince (G.Kaya 2010,369)

Fotograf 63:Gaziantep(G. Kaya, 2010, 369)

5- Stilize Edilmiş El Şeklindeki Tokmak: Emir Beyazıt Mahallesi Üçler Sokak No: 75’de iki kanatlı ahşap kapının sol kanadına sağ ve sol kanatlarda yer alan iki halkanın arasına konumlandırılmıştır. Tokmak yetişkin bir insan elinden ziyade bir çocuğun stilize edilmiş sağ eli şeklinde yapılmıştır (Fot.64a,b). 9x4 cm ölçülerinde demirden dövme tekniği ile yapılmıştır. Yine dövülerek şekillendirilmiş göbeksiz elips şeklindeki aynalığı, kapıya vidalarla tespit edilmiştir. Başparmak dâhil, bütün parmakların bitişik olduğu elin parmak araları, fazla derin olmayan yivlerle vurgulanmaya çalışılmıştır. Hafif bükümlü parmakları, avuçtaki topu tutar şekilde yapılmıştır. Parmak uçlarından bileğe doğru incelenerek devam eden tokmak, bileğe geçirilmiş olan bir köçek ile aynalık kısmından kapıyla bağlantısı sağlanmıştır. Sade bir işçilik sergileyen tokmakta, bezeme adına dikkatleri üzerine çeken yegâne unsur çekiç darbelerinin ardında bıraktığı izlerdir. Ünik olan eserin gerek Muğla sınırlarında, gerekse başka yerlerde örneğine rastlanılmamıştır.

Fotoğraf 64 / a, b: Emir Beyazıt Mahallesi Üçler Sokak No: 75

Sonuç

Ana konusu tokmakların oluşturduğu çalışmada, tokmakların kapılarını süslediği evlere de kısaca değinilmeye çalışılmıştır. Türk ve Rum evleri olarak iki kategoride değerlendirilen Muğla Evleri; iç düzenlemeleri ve plan özelliklerinden ziyade, ana hatlarıyla dış mimarisine ve kurgularına değinilmiştir. Çoğunluğu 19.yüzyıl ve sonrasına ait olan bu evler; kendileriyle özdeşleşen bacaları, kuzulu kapıları ve tokmaklarıyla öne çıkmışlardır. Anadolu'nun geleneksel konut mimarisinden bazı yönleriyle ayrılan bu evlerden kimi örneklerinin arı bir mimari üsluptan ziyade, demografik yapıdan kaynaklı eklektik bir üslupta tasarlandıkları görülmüştür.

Hünerli ellerde şekil bulmuş olan tokmakların zaman içinde farklı nedenlerle kaybolmuş, ya da kaybolmaya aday birçoğu korumasız kapı tokmaklarından el şeklindekilerin varlığına dikkat çekilmek istenen çalışmada beş ayrı tipolojide 30 tanesi araştırma kapsamına alınmıştır. Ele alınan ve karşılaştırılan tokmalardan Mardin örneği hariç,²¹ (Fot. 17, Çiz.4) ekseriyetle konutların ya da avlu girişlerinin sokağa açılan ana giriş kapılarında kendilerine yer verdikleri görülmüştür. Çoğunlukla varlıklı ailelere ait eski evlerin kapılarını süsleyen bu tokmaklar; el şekli, bilekteki kumaş yapısı ve kullanılan takılara göre sınıflandırılarak bir gruplandırma yapılmıştır. Başta Muğla'nın ilçelerinden Milas ve Marmaris olmak üzere, Türkiye'nin farklı bölgelerindeki benzer tipolojiye sahip tokmalardan örnekler verilerek yayılımlarına dikkat çekilmek istenmiştir.

Koruma altındaki geleneksel Muğla evlerindeki kapı tokmaklarından bazıları, Rum tüccarlar tarafından yurt dışından getirilen demir ve pirinçten yapılmış döküm tokmaklar oluşturmaktadır. Ekseriyetle pirinç, bronz ve dövme demirin ana malzeme olarak tercih edildiği tokmakların şekillendirilmesinde, kullanılacak malzemeye göre dövme veya döküm teknikleri kullanılmıştır. Kalıpla elde edilen tokmalarda farklı tipte çok sayıda örneğine hemen her yerde rastlamak mümkün iken, yapımı daha uzun ve zor olan dövme tekniği ile yapılanların ise daha az sayıda ve çeşitlilikte olduğu görülmüştür. Türkiye'nin farklı bölgelerindeki tokmaklar incelendiğinde; basit şekilli tokmakların ve özellikle demirin kullanılmış olduğu eserlerin yapımında dövme tekniği, daha grift süslemeli ve ince işçilik gerektiren tokmakların yapımında ise döküm tekniğinin yeğlendiği anlaşılmaktadır. Kalıpla ana hatları ortaya çıkarıldıktan sonra usta ellerde son rötuşları yapılan tokmalarda kazıma ve kalıpla kabartma tercih edilen süsleme teknikleri olmuştur. Aynalık bölümleri ise çoğunlukla ajur tekniği uygulanarak değişik örgelerle hareketlendirilmeye çalışılmıştır. İncelenen örnekler çoğunlukla bir kadının sol eli şeklinde yapılmıştır. Tokmaklar, ekseriyetle döküm olan ve kapıya çivi ya da vida vb. ile tutturulmuş olan aynalıktaki yuvaya takılmıştır.²² Kullanılan malzeme, yapım ve süsleme tekniği ve tipoloji açısından irdelendiğinde Menteşe'deki tokmakların, Türkiye'deki emsalleriyle paralellik arz ettikleri görülmüştür.

21 Genellikle konutların kapılarını süsleyen el şeklindeki kapı tokmalardan biri bugün, Mardin Artuklu Hükümdarı II. Kutbüddin İlgazi'nin saltanatı sırasında (1176-1184) annesi Sitti Radviyye (Radaviyye) tarafından yaptırılan medresenin (Altun, 2020) dış kapısında yer almaktadır (Ekinci,2019, 32). Medrese ile çağdaş olmayan tokmak, kapıya sonra taktırılmıştır.

22 Çal, 2001,175.

Birkaç örnek dışında, çoğu üzerinde yer aldıkları kapılarla birlikte boyanmış olduğundan hangi malzemeden yapılmış oldukları net anlaşılamamıştır. Ancak benzer tokmaklar ile ilgili yapılan değişik çalışmalardaki malzeme bilgilerinden hareketle, büyük çoğunluğunun pirinçten bir bölümünün ise tunçtan yapılmış oldukları söylenebilir. Tokmakların üzerinde tarihlendirmede yardımcı olabilecek herhangi bir bilgiye rastlanılmadığından taşınır nitelikteki bu tür eserleri, salt hâlihazırda kapılarını süsledikleri mimari yapının yapım tarihinden hareketle, tarihlendirmenin doğru olamayacağı düşünüldüğünden söz konusu tokmalara, kesin bir tarih verilmesinden kaçınılmıştır. Ancak XIX. yüzyılın başından itibaren Anadolu’da varlıkları bilindiğinden bu tokmakların da XIX. yüzyıl ve sonrasına ait oldukları söylenebilir.

Tokmakların boyları: 15,5 – 9,5 cm; enleri: 4,5 – 6,5 cm arasında değişmektedir. Malzeme olarak pirinç, bronz ve demir, yapım tekniği olarak ise dövme tekniğinin kullanıldığı Tip 5’deki örnek hariç (Fot.64b), döküm tekniğinin kullanıldığı tokmalardan 25’i sol el, 4’ü ise sağ el şeklindedir. Söz konusu tokmaklar gerek boyut gerekse yapım, süsleme ve kullanılan malzeme açısından başta Ayvalık olmak üzere Divriği, Kula, Safranbolu, Şanlıurfa, Diyarbakır, Kastamonu, Beypazarı, Isparta, Mardin gibi Anadolu’nun birçok yöresindeki tokmaklarla ortak özellikler sergilerler.

Batılılaşma dönemi ile birlikte Avrupa’dan ithal edildikleri, sonrasında aşırı rağbet görmeleri üzerine, talebi karşılamak için yerel atölyelerde kalıpları alınarak çoğaltılmış oldukları düşünülen el şeklindeki tokmaklar, aynı tipolojiye sahip oldukları halde, detaylarda işçilikten kaynaklanan bazı farklılıklar olabilmektedir (Fot.9, 10, 11, 12, 13, 14, 16, 17, 22, 23, 25). İthal olanların dışında, özellikle günümüze kadar ulaşabilmiş çok sayıdaki örnek dikkate alındığında, bu tipteki tokmakların Anadolu’nun birçok bölgesinde yerel ustalar tarafından, talepler doğrultusunda değişik malzemeden farklı tarihlerde yapılmış oldukları anlaşılmaktadır. Tokmakları, salt vurulduğu zaman çıkardıkları sesle birer haber verme ya da kapıyı çekme işine yarayan birer araç olarak görmek, onların taşıdığı mesajları anlamamak anlamına gelir. Onlar, özellikle ait olduğu kültürün somut birer göstergeleri olduklarından, temsil ettikleri kültürü anlamamıza da katkı sağlarlar. Ele alınan tokmaklar, çeşitlilik ve form açısından, başta Osmanlı Döneminde Hristiyan tebaanın çoğunlukta olduğu Ali Bey (Cunda) Adası’nda bulunanlar olmak üzere,²³ Türkiye’nin hemen her bölgesinde bulunan örneklerle benzer özellikler paylaşırlar.²⁴

23 Çal, 2008, 226.

24 Tokmak biçimleriyle ilgili detaylı bilgi için bk. Çal, 1999, 275-284.

KAYNAKÇA

- Acun, H. (1993). Ejder Motifli Kapı Tokmakları ve Değişik Örnekler, *Sanat Tarihinde İkonografik Araştırmalar Güner İnal'a Armağan*, 1-19, Ankara.
- Aladağ, E. (2004), Muğla'nın Geleneksel Evleri ve Bacaları, *Muğla Kitabı*,(Ed. A. Abbas Çınar), 372-383, İzmir.
- Alay, A. (2014). *Geleneksel Isparta Evlerinde Kapı Tokmakları*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Süleyman Demirel Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü, Geleneksel Türk Sanatları Ana Sanat Dalı, Isparta.
- Altun, A. Hatuniye Medresesi <https://islamansiklopedisi.org.tr/hatuniye-medresesi--mardin> [Erişim:9Temmuz 2020]
- Ataoguz Çal, Ö. (2004). Kastamonu Şehri Kapı Halkaları ve Tokmakları, *Gazi Üniversitesi Kastamonu Eğitim Dergisi*, C.12, S. 2, 485-504.
- Ataoguz Çal, Ö. (2008). Ali Bey Adası (Ayvalık) Kapı Halka ve Tokmakları, *Erciyes Üniversitesi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 25, 225-240.
- Bülbül, D. (2020). *Türk Mimarisinde: Kapı Tokmakları*. URL:<http://www.hakimiyet.com/turk-mimarisinde-kapi-tokmaklari-12113yy.htm> [Erişim:1Mayıs 2020]
- Cizrenin Ejderleri. (2020). URL:<https://www.aydinlik.com.tr/cizre-nin-ejderleri-ikizlerini-cagiriyor-yasam-subat-2018-1> [Erişim:28 Nisan 2020]
- Çal, H. (1999a). Osmanlı Kapı Halkaları ve Kapı Tokmakları, *Osmanlı*, C.11, 275-284.
- Çal, H. (1999b). Niğde'de Kapı Tokmakları, *Art Decor*, Sayı 77, 122-125.
- Çal, H. (2001). Hatay Kapı Halkaları ve Tokmakları" *Ortadoğu'da Osmanlı Dönemi Kültür İzleri Uluslar Arası Bilgi Şöleni Bildirileri*, C.1,173-188, Ankara.
- Çal, H. (2004). Beypazarı Şehrinde Kapı Halkaları ve Tokmakları, *Cumhuriyetin 80.Yılında Her Yönüyle Ankara*, 214-226.
- Çal, H., Çal, Ö. (2008). *Trakya Bölgesi Kapı Tokmakları ve Çekecekleri*, Ankara: Atatürk Kültür ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.

- Çalış, E. (2020). Sakıp Sabancı Mardin Kent Müzesi Dilek Sabancı Sanat Galerisi'nde Bulunan Kapıların Tamamlayıcı Metal Öğelerinden Örnekler, *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (1) 44-57.
- Efe, M. (2019). *Geleneksel Ayvalık Konut Mimarisinde Kapı ve Kapı Tokmaklarının Tipolojisi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir Demokrasi Üniversitesi/Fen Bilimleri Enstitüsü, İzmir.
- Ekinci, O. (1985). *Yaşayan Muğla*, 1985, İstanbul. Ekinci, E. (2019). *Geleneksel Mardin Evlerinde Kapı Tokmakları ve Halkaları* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Dicle Üniversitesi /Sosyal Bilimler Enstitüsü, Diyarbakır.
- Erginsoy, Ü. (1978). *İslam Maden Sanatının Gelişmesi*, İstanbul.
- Genç, D. (2015). *Geleneksel Muğla Evlerinden Örnekler*: <http://www.radikal.com.tr/mugla-haber/tarih-ve-kultur-kenti-mentese-1399810/>, (Erişim tarihi: 25.06.2020)
- Gökmen, E. (2012). XVIII. Yüzyılda Muğla'da Dinî Ve Sosyal Yapılar, *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü/Dergisi* Bahar 2012 Sayı 28, 74-111.
- Denktaş, M. (2005). Divriği'nin Kapı Tokmakları ve Kapı Halkaları, *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 19, 113-139.
- Göktaş Kaya L. (2010). Geleneksel Kapı Halkaları ve Tokmakları: *Safranbolu, ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 6 (12), 341-369.
- Muğla İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü. (2020). Geleneksel Muğla Evleri. URL:<https://mugla.ktb.gov.tr/TR-158089/geleneksel-mugla-evleri-mimari-ozellikleri.html> [Erişim :7 Mayıs 2020]
- Kurtbil, Z.H.(2020). *Cizre Ulu Camii*: <https://islamansiklopedisi.org.tr/ulucami>. [Erişim:20 Haziran 2020]
- Madan, T. (2008). Muğla'nın Kayıp Kültürü Kadın Eli Kapı Tokmakları, *Ulusoy Travel*, 138, 65-70.
- Merçil, E. (2004). Menteşeoğulları. *TDV İslam Ansiklopedisi*, 29, 152-153 Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Mimdaporg. (2020). URL: <http://mimdap.org/2010/05/mudhlanyn-tarihi-kapy-tokmaklary-yok-oluyor/>[Erişim 23 Mayıs 2020]

- Muğla Belediyesi, (Basım Yılı Belirtilmemiş), Muğla Tarih ve Kültür Kenti, Muğla: Esin Basımevi.
- Sarp, T. (2016). Erzincan İli Kemaliye (Eğin) İlçesi Kapı Tokmaklarında Yer alan Bezeme Tipolojisine Birkaç Örnek, *Erzincan Üniversitesi Uluslararası Erzincan Sempozyumu*, (Ed.Hüsrev Akın) 28 Eylül- 1 Ekim, C.2, s.71-82, Erzincan.
- Tarлакazan, B.E. ve Tıngır M. (2018). Selçuklu İzleri Taşıyan Kimi Belediye Amblemlerindeki Sembollerin Tarih, Kültür ve Tasarım Açısından İncelenmesi, *Erzincan Üniversitesi Sosyal Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (ERZSOSDE) XI-I:111-128.*
- Tekeli,S.(1999) Amîd (Diyarbakır) Sarayının Kapısı. [Erişim: 9 Temmuz 2020]
- Kültür ve Turizm Bakanlığı. (2020). URL: <https://mugla.ktb.gov.tr/TR-157501/tarih.html>. [Erişim:27 Haziran 2020]
- TRT Belgeseli. (2016). Anadolu'nun Gözleri, Muğla, [https://www.youtube.com/watch?v= Ei6WQt5_NyQ](https://www.youtube.com/watch?v=Ei6WQt5_NyQ) [Erişim tarihi: 27.01.2021]
- Olaş, N. (2019). *Muğla (Menteşe), Milas ve Marmaris Evlerinde Bulunan Kapı Tokmakları*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi/ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van.
- Özgen, M. (2018). Geleneksel Tokat Evlerinde Kapı Tokmakları URL: <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/445616>. [Erişim: 9 Temmuz 2020]
- Yeni,Ö., Çetin,Y. (2016). Kastamonu Taşköprü İlçe Merkezinde Yer Alan Geleneksel Kapı Tokmakları. *Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi*, (37), 278-298,
- Yoksul, R. (2019). *Türk İslam Kültüründe Kapı Tokmakları*. URL: <http://www.kumruluyuz.biz/yazar/2358-turk-islam-kulturunde-kapi-tokmaklari.html> [Erişim: 2 Temmuz 2020]

MENTEŞE'DE YER ALAN EL ŞEKLİNDEKİ TOKMAK TİPLERİ VE BULUNDUKLARI ADRESLER

Tek Kaşlı Enli Bilezikli Tip		
1	Fotoğraf: 9	Emir Beyazıt Mahallesi Cami Sokak No:34
2	Fotoğraf :10	Orta Mahalle Bahçe Sokak No.53
3	Fotoğraf :11	Müştak Bey Mahallesi Mustafa Muğlalı Cad.No:37
4	Fotoğraf :12	Emir Beyazıt Mahallesi Havana Sok. No:4
Dört Taç Yapraklı Çiçekli Bilezikli Tip		
5	Fotoğraf :18	Emir Beyazıt Mahallesi Kurbanlar Sokak No:14
6	Fotoğraf :19	Karşıyaka Mahallesi . Bayır Sok.No:5
7	Fotoğraf :20	Emir Beyazıt Mahallesi Hekimbaşı Sok.No:11
8	Fotoğraf :21	Keramettin Mahallesi Baskı Sok.No22
9	Fotoğraf :22 a,b	Müştak Bey Mahallesi. Mustafa Muğlalı Cad.No:14
10	Fotoğraf: 23	Emir Beyazıt Mahallesi Üçler Sok.No:8
11	Fotoğraf :24	Pirinçler Sok.No:4.
12	Fotoğraf :25	Emir Müştak Bey Mah. Eski Posta Sok.No:34
13	Fotoğraf :26	Dibek Taşı Sok. No:19
14	Fotoğraf :27	Orta Mah. Saburhane Sok.No:4
15	Fotoğraf :28	Hacı Şerif Ağa Sok.No:2
16	Fotoğraf :29	Keramettin Mah. Baskı Sok.No22
17	Fotoğraf :30	Karşıyaka Mah.Celali Sok.No:5
18	Fotoğraf :31	Cami Tepe Mah. Yusuf Efendi Sok.No:22
19	Fotoğraf :32	Karşıyaka Mah. Kayabaşı Sok. No: 22
20	Fotoğraf :33	Şemsi Ana Sok.No:20
21	Fotoğraf :34	Emir Beyazıt Mah. Mustafa Muğlalı Caddesi No:61
22	Fotoğraf :35	Emir Beyazıt Mah. Mustafa Muğlalı Caddesi No:66
Baklava Biçimli Madalyonlu Bilezikli Tip		
23	Fotoğraf :43	Menteşe İlçesi Kara Ahmet Mah. Bardakçı Sokak No: 21
24	Fotoğraf :44	Konakaltı Sokak No:20/A
25	Fotoğraf :45	Şemsiaba Sokak No:24
26	Fotoğraf :46	Menteşe İlçesi Emir Beyazıt Mah. Hekimbaşı Sokak No:7
27	Fotoğraf :47	Cami Tepe Mahallesi Şahide Sokak No: 6
Oval Madalyonlu Bilezikli Tip		
28	Fotoğraf :53	Emir Beyazıt Mahallesi Üçler Sokak No:40/A
29	Fotoğraf :54	Kurbanlar Sokak No:22
Stilize Edilmiş El Şeklindeki Tokmak		
30	Fotoğraf 64:b	Emir Beyazıt Mahallesi Üçler Sokak No: 75

►◀ Yazar tarafından potansiyel bir çıkar çatışması bildirilmemiştir. ►◀

Ege Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi

Sanat Tarihi Dergisi

ISSN 1300-5707

Cilt: 30, Sayı: 1 Nisan 2021

Ege University, Faculty of Letters

Journal of Art History

e-ISSN 2636-8064

Volume: 30, Issue: 1 April 2021

İnternet Sayfası (Acık Erisim)

Internet Page (Open Access)

DergiPark
AKADEMİK

<https://dergipark.org.tr/std>

Sanat Tarihi Dergisi hakemli, bilimsel bir dergidir; Nisan ve Ekim aylarında olmak üzere yılda iki kez yayınlanır.

Journal of Art History is a peer-reviewed, scholarly, periodical journal published biannually, in April and October.

Clarivate
Analytics

ESCI
Emerging Sources Citation Index

ULAKBİM
TR DİZİN

DOAJ

Crossref

EBSCO

ERIH PLUS
EUROPEAN REFERENCE INDEX FOR THE
HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

Academic
Resource
Index
ResearchBID

SÖBIAD